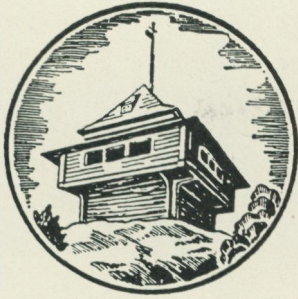

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1956**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1956

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden: Herrar vid bålen.

Detalj ur oljemålning, föreställande ett dryckeslag omkring 1740.

Okänd konstnär. Nordiska museet.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1956

Djuptrycksplånscher från Nordisk Rotogravyr

PROFETERNAS UNDERVERK I SPÅNGA

av Andreas Lindblom

Elia och Elisa hör inte till de profeter som lämnat några skrifter efter sig. Men om det blir fråga om underverk, finns det i Bibelns berättelser inga profeter som kan mäta sig med dem. Elia åtnjöt hos judarna ett utomordentligt anseende, han betraktades som en förelöpare till Messias, en uppfattning som Jesus delade. På Förklaringens berg var det med honom och Mose som Jesus talade.

Den kristna kyrkan såg i Elia en symbol för Frälsaren. När profeten, bortjagad av sitt folk, begav sig till änkan i Sarefat (Sarepta) beläget på hedningarnas mark, uppfattades detta som en förebild av Kristi världsmission. Upptagandet i skyn medelst brinnande vagn och brinnande hästar hade redan i katakomberna varit ett älskat motiv, en symbol för de kristnas odödlighetshopp och tillika en erinran om Kristi himmelfärd. Under medeltiden åtnjöt båda profeterna en särskild popularitet på grund av sin karaktär av undergörare.

I konsten hör Elie himmelfärd till de vanligare motiven; även korparna som bär föda till honom förekommer understundom. Däremot är framställningar av Elias och Elisas underverk mycket sällsynta, med undantag dock för illustrationerna till ett av medeltidens mest populära teologiska verk, *Biblia pauperum* (de fattigas bibel). Där finns i de olika versionerna nio, stundom t. o. m. elva motiv ur de två profeternas historia, vilka — sammanställda med ytterligare lika många scener ur Gamla Testamentet — uppfattades som "typer", dvs. förebådande tilldragelser för händelser i Jesu liv. Sålunda ansågs Kristi törnekröning som prototyper ha dels blottandet av Noas skam, dels piltarnas bespottande av Elisa. Det är ett länge känt faktum att medeltidens målare genom att

Bild 1. Interiör av Spånga kyrka 1955.

studera skrivna eller i träsnitt tryckta blad ur *Biblia pauperum* omsatte en del av dess motiv i monumental gestalt; piltarnas bespottande och deras grymma straff finns sålunda avbildade bland uppländska kalkmålningar från 1400-talets slut.

*Biblia pauperum*s elva framställningar överträffas dock kvantitativt av ett annat medeltida verk med liknande typologisk uppställning: *Concordantia caritatis*. Det uppvisar ej mindre än ett trettiotal scener ur profeternas historia. Då detta verk så vitt jag vet ej varit känt i medeltidens Sverige, har vi ingen anledning att i detta sammanhang mer ingående dröja vid detsamma.

I *Concordantia* och *Bibl. paup.* är scenerna lösryckta från varandra och inordnade i ett speciellt kristligt-dogmatiskt sammanhang. Mig veterligen existerar däremot i medeltidskonsten inga sammanhängande framställningar av Elias och Elisás historia, även om sådana en vacker dag kan tänkas komma fram exempelvis i Italien. Ganska uppseendeväckande föreföll det därför, när jag nyligen kunde konstatera en svit av över tjugu sådana scener i en uppländsk landskyrka, Spånga nära Stockholm. Kyrkan återinvigdes i september 1955 sedan den genomgått en skicklig restaurering under ledning av professor Erik Lundberg. Det var konservator Bo Wildenstam åt vilken anförtröddes den vanskliga uppgiften att återställa de redan år 1739 vitkalkade målningarna som under kyrkans reparation åren 1905—06 blottats och restaurerats av Albert Eldh, tyvärr på ett fruktansvärt sätt. Det nu vunna resultatet får anses mycket lyckat, fast man måste djupt beklaga de ohjälpliga skador som den förra restaureringen förorsakat. Som av avbildningarna framgår verkar många kompositioner, när de ses isolerade, som fixeringsbilder; det är emellertid min förhoppning att läsaren genom den sammanhängande skildringen skall kunna tillsammans med mig följa målningarnas dunkla bildskrift, återgiven efter Märta Claréus' utmärkta fotografier.

Här är ej platsen för en konsthistorisk behandling av dessa målningar; det är det ikonografiska innehållet det närmast gäller, vilket innebär ett intressant tillskott för kännedomen om svenska folkets religiösa bildvärld. Beträffande kyrkans konsthistoria får vi f. n. nöja oss med de resultat som Ingegerd Henschen kommit

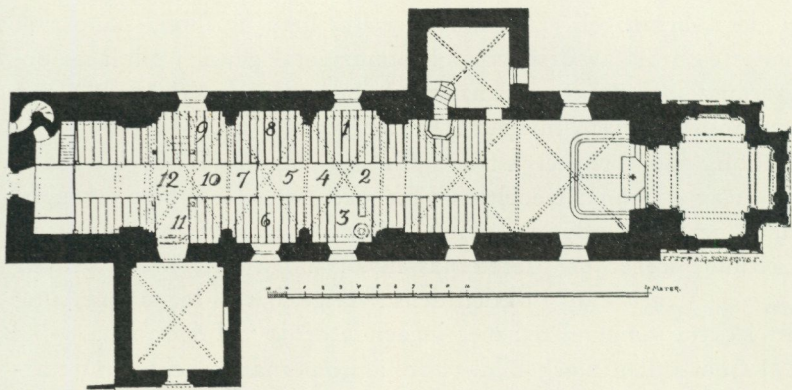

Bild 2. Planritning. Efter *Upplands kyrkor*, III. Valvkappornas fält är numrerade 1—12.

till i sin beskrivning (*Upplands kyrkor*, III). Hon tänker sig att långhusets trenne västligaste valv inslagits på 1300-talet och då dekorerats med smakfulla, alltjämt bevarade rankor längs valvstrålarna, att korets tvenne valv slogs i samband med en utvidgning av kyrkan åt öster och dekorerades någon gång under ärkebiskop Jöns Bengtssons tid (1448—67), samt slutligen att de äldre långhusvalvens mittpartier något senare kompletterades med den svit som utgör föremålet för denna undersökning. Kanske bör man dock reservera sig för en eventuell omkastning i tiden mellan dessa tvenne serier av målningar.

Vi följer nedan numreringen av valvfälten på bild 2. De citerade texterna återfinnes i *Första och Andra Konungaböckernas* kap. 18—22, resp. 2, 4—6 och 9. I vissa fall hänvisar jag till *Biblia pauperum* (se Henrik Cornell, *Biblia pauperum*, Stockholm 1925) eller till bibelparafrasen *Historia scholastica* av Petrus Comestor (†1178), välkända för medeltidens svenska teologer.

Valvfält nr 1, pl. 1. Elias offer på Karmel. "Jag allena är kvar såsom Herrens profet och Baals profeter äro fyrahundrafemtio man. Må man nu giva oss två tjurar och må de välja ut åt sig den ena tjuren och stycka den och lägga den på veden utan att tända eld därpå, så vill jag reda till den andra . . . Den gud som då svarar med eld, han vare Gud." Baalsprofeterna gjorde förtvivlade

Bild 3. Elias offer
på Karmel. Ur
Biblia pauperum,
ms i Münchens
Staatsbibliothek,
Clm. 820r. Efter
Cornell.

ansträngningar hela dagen. När deras fiasko blivit uppenbart, anropade Elia Jahve. "Då föll Herrens eld ned och förtärde brännoffret, veden, stenarna och vattnet och jorden . . ."

Vi ser Israels barn församlade framför profeten, stående på berget. Han lyfter sina händer då de gula eldstrålarna faller ned ur himlens gråblå moln. Redan flammor lågorna upp omkring huvudet på tjuren. Av bålet och altaret synes numera ingenting. Det hela påminner om en framställning i *Biblia pauperum*, bild 3 i texten.

Scenen har tidigare tolkats som en illustration till en välkänd legend om den helige eremiten Egidius. Denne upptäcktes av Karl den store i skogen där han livnärde sig med mjölken av en hind. Frånvaron i Spånga av en kejsare eller konung, liksom "hindens" långa svans, men framför allt motivsammanhanget inom samtida målningar i de tre valven gör denna tolkning omöjlig.

Valvfält nr 2, pl. 2. Baals profeter slaktas. Efter underverket säger Elia till Israels barn: "Gripen Baals profeter; låten ingen av dem komma undan . . . Och Elia lät föra dem ned till bäcken Kison och slakta dem där."

Den främste Baalsprofeten är klädd i en praktfull klädnad med bjällror kring hals och midja. På marken ligger ett redan avhugget huvud. Längst till höger bland åskådarna står kung Ahab som

förletts till Baalsdyrkan av sin gemål, den feniciska konungadottern Isebel. Man lägger märke till att en djävul står och tar emot den främste profeten. Historia scholastica framhåller på tal om händelserna på Karmel att djävlarne är särskilt förtjusta när blodsutgjutelse sker (*demones enim plurimum delectantur oblatione sanguinis humani*).

Nu följer i skriftens berättelse den springande punkten: det slagregn som tack vare Elias bön faller över Israels land vilket försmäktat i torka under trenne år. På södra långhusväggen, invid den sydöstra väggpelaren i tredje valvet från väster, snett under scen 2, illustreras orden: "Och i ett ögonblick förmörkades himmelen av moln och storm och ett starkt regn föll." Svarta, raka strålar ses här falla ner ur mörkblå moln och det är frestande att identifiera detta med bibeltextens regn.

Detta är praktiskt taget det enda — bortsett från obetydliga fragment — som finns kvar av målningar på väggarna i denna del av kyrkan. Men det visar med önskvärd tydlighet att åtminstone några viktiga moment i profeternas historia kan ha befunnit sig bland de försvunna väggdekorationerna. Mitt emot på norra sidan, alltså under valvfältet nr 1, bör man rimligen tänka sig Elia och korparna samt någon bild från historien om änkan i Sarefat, episoder som Bibeln berättar om i det kapitel som föregår skildringen av händelserna på Karmel. I väggarna under de västligaste valven kan ytterligare några av Elisas underverk ha förekommit, exempelvis det populära bestraffandet av piltarna som åts upp av björnar.

Valvfält nr 3, textbild 4. Elia inför Isebel. Enligt Bibelns berättelse sände Isebel, ursinnig över Baalsprofeternas mord, ett bud till Elia sägande: "Gudarna straffe mig nu och framgent, om jag icke i morgon vid denna tid låter det gå med ditt liv såsom det gick med alla dessas liv." Elia flyr nu ut i öknen.

Medeltidskonsten ville se Isebel personligen till Elia framföra sina vredgade ord. Så sker i Biblia pauperums framställningar (Cornell, s. 275, pl. 9, 17 och 37).

Man skymtar i Spånga profetens ödmjukt krökta gestalt framför Isebel som sitter på en bred tron, nu nästan helt försvunnen. Bakom de båda kontrahenterna ses stående gestalter.

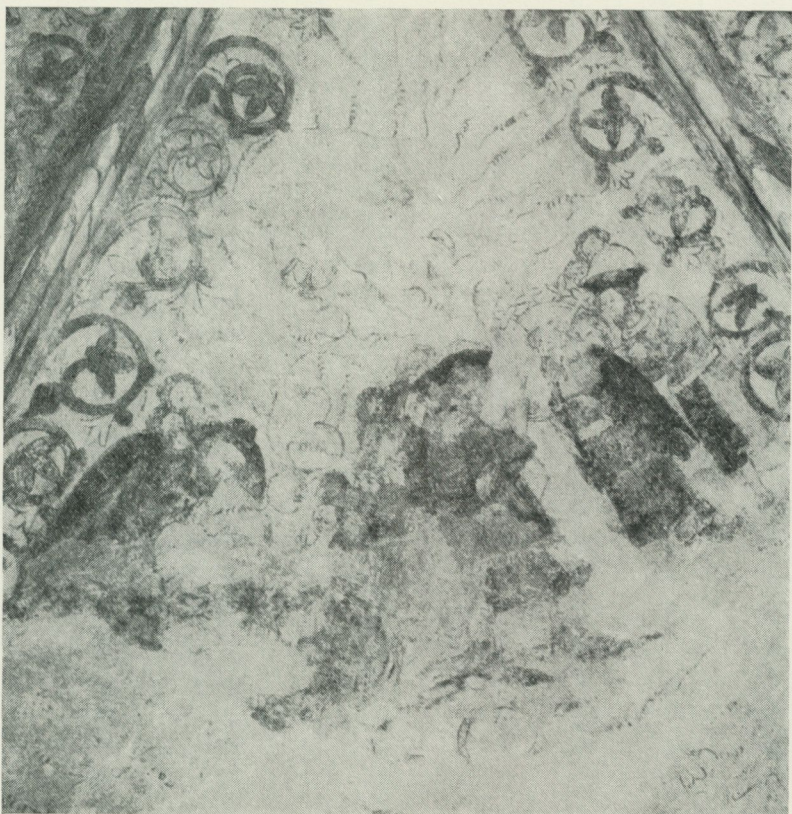

Bild 4. Valvfält nr 3. Elia inför Isebel.

Till höger i samma valv, omedelbart inpå denna scen, ser man en förnäm man i audiens hos konung Ahab. Å båda sidor flera följeslagare. Den vänstra gestalten håller ett kärl(?) och ett portföljliknande föremål; Ahab sträcker sin hand mot kärlet. Det är svårt att avgöra vad som här framställles; det kan möjligen vara någon av de i följande kapitel relaterade händelserna. Antingen när kung Ben-Hadad från Aram, som belägrade Ahabs huvudstad Samaria, skickade sändebud till Israels konung och i sitt övermod begärde utlämnandet av dennes silver och guld tillika med kvinnor och barn. Eller också hur Ben-Hadad själv följande år upp-

sökte Ahab och denne slöt ett vänskapsfördrag med sin fiende, en scen som förekommer i *Concordantia caritatis*.

Valvfält nr 4, pl. 3. Elia i öknen. "Där satte han sig under en ginstbuske; och han önskade sig döden och sade: 'Det är nog; tag nu mitt liv, Herre, ty jag är icke förmer än mina fäder.' Därefter lade han sig att sova under en ginstbuske. Men se då rörde en ängel vid honom och sade till honom: 'Stå upp och ät.' När han då såg upp, fick han vid sin huvudgård se ett bröd, sådant som bakas på glödande stenar, och ett krus med vatten."

Till vänster varseblir man profeten, liggande förtvivlad med ansiktet mot jorden. Mitt emot vaknar han upp och lyfter sina händer. Bakom hans högra axel står brödet och vattenkruset. Samma scen — men kompletterad av ängeln — finns målad av Dirk Bouts på den berömda altartavlan i Louvain från 1460-talet, ungefär samma tid sålunda som i Spånga.

Valvfält nr 5, pl. 4. Elisaskallelse. "När han (Elia) sedan gick därifrån (dvs. berget Horeb) träffade han på Elisa, Safats son, som höll på att plöja; tolv par oxar gingo framför honom och själv körde han det tolfte paret. Och Elia gick fram till honom och kastade sin mantel över honom."

På bilden återfinner vi Elia som lägger handen på Elisaskalle, där denne går och plöjer hållande i skaftet på en väldig plog, tydligen av den typ som benämnes stångplog. Ytterligare elva män skymtar. Inför svårigheten att framställa tolv körsvenner och lika många par dragare har målaren nöjt sig med tre stycken av de sistnämnda. Bibelns oxar är här emellertid förvandlade till hästar. Detta kan bero antingen på att förlagan haft hästar eller också att Spångamålaren valt sådana emedan han var mera van att se hästar dra plogen. Den noggrant och skickligt genomförda bildkompositionen i Spånga talar dock för en främmande förlaga, troligen tysk. I äldre tid var det företrädesvis i Västtyskland som hästar användes vid plöjning; i öster begagnades oxar. Gränsen mellan dessa tvenne kulturområden gick i en linje Lübeck—Lüneburg—Mainz (R. Mielke i *Festschrift Eduard Hahn* . . . , Stuttgart 1917). I Sverige plöjde man under 1400—1500-talen på många håll efter hästar; man jämföre den bekanta plöjarscenen i Tensta kyrka, Uppland, från 1437. Att döma av skattelängderna från

1571 har just i Uppland hästar varit mest använda som dragare; i de delar av landskapet varifrån uppgifter finns bevarade, upptas för detta ändamål nästan inga oxar, om man undantar Åsunda härad vid Västmanlandsgränsen samt Tierps socken (Bertil Lundman i Ymer 1946). Ett observandum är de kraftiga bogträna. Om det verkligen är frågan om sådana, tyder detta enligt Gösta Bergs mening på målarens nordiska börd. Denna och andra detaljer, exempelvis plogens beskaffenhet, överlämnar jag emellertid till jordbruksforskarna att utreda. I Spånga är plogfårorna ordentligt markerade.

Längst till höger på bilden varseblir man hur Elia kastar sin livklädnad (med armar) över efterföljaren; vår Bibel säger mantel, Vulgata: pallium.

Valvfälten nr 6 och 7, pl. 5. Elie himmelsfärd. Från vänster kommer Elia med ett följe av omkring femton man. "Men femtio män av profetlärjungarna gingo ock åstad och ställde sig på något avstånd, längre bort, under det att de båda (Elia och Elisa) stodo vid Jordan. Och Elia tog sin mantel och vek ihop den och slog på vattnet; då delade sig detta åt två sidor. Och de gingo så båda på torr mark därigenom."

Man skimtar den vita manteln fladdrande i luften, hållen av Elias utsträckta hand över den slingrande smala floden som delar sig i två armar just under profetens fötter. I skyn ses Herren i moln, sittande på förbundsarken och med världsglob i ena handen; den andra pekar nedåt.

I valvfältet nr 7 därtill far Elia till himlen, medan den knäfallande Elisa fångar upp profetens mantel. Guds hand sträcker ut ur molnen. "Under det att de nu gingo och talade syntes plötsligt en vagn av eld med hästar av eld och skilde de båda från varandra; och Elia for i stormvinden upp till himmelen... Därefter tog han (Elisa) upp Elias mantel som hade fallit av denne..."

Valvfält nr 8, pl. 6. Jerikos vatten renas. I och med detta fält börjar Elis underverk. Vi möter honom i spetsen för en skara av omkring sexton personer, därav fem (?) skäggiga män och fyra (?) kvinnor; de sistnämndas huvuddok ger vid handen att de är gifta. Framför flyter floden Jordan som åskådligt markeras för

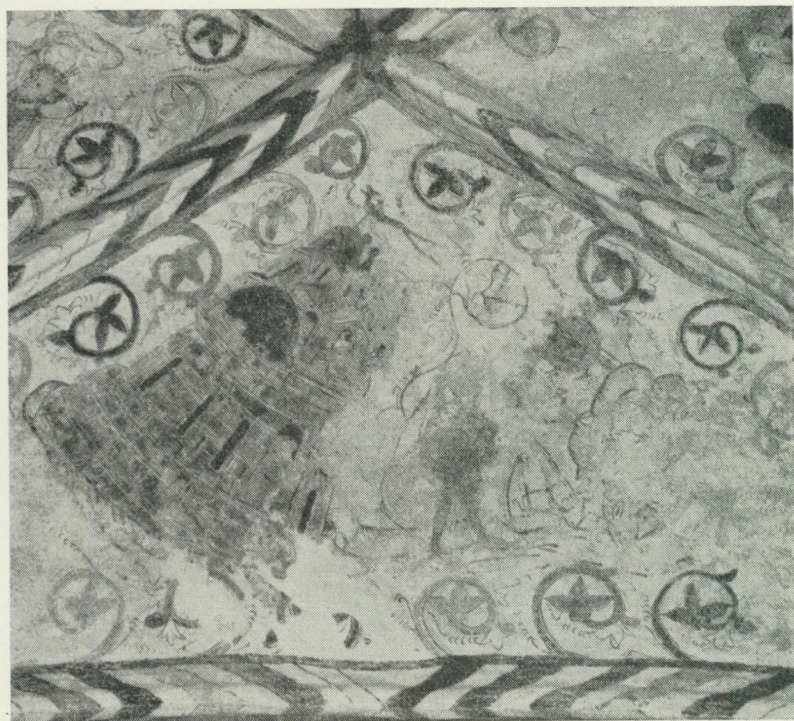

Bild 5. Valvfält nr 10. Isebels död.

betraktaren genom tre fiskar som tumlar i vågorna. Jeriko med sina välbekanta murar reser sig stolt i bakgrunden över klipporna.

"Och männen i staden sade till Elisa: 'Stadens läge är ju gott, såsom min herre ser, men vattnet är dåligt och därav komma missfall i landet.' Han sade: 'Hämten hit åt mig en ny skål och läggen salt däri.' Och de hämtade en åt honom. Därefter gick han ut till vattenkällan och kastade salt däri och sade: 'Så säger Herren: Jag har nu gjort detta vatten sunt; död och missfall skola icke mer komma därav.'"

Lägg märke till att mannen till vänster om Elisa håller den nya skålen samt att en man och en kvinna har käril redo att ta emot det hälsobringande vattnet. Man observerar hur texttroget måla-

Bild 6. Valvfält nr 10. Restaurerat 1905—06 som Kristus i ertagården.

ren eller den som inspirerat honom i detta fall följt framställningen i 2 Konungabokens 2 kapitel.

I den västligaste travén (valv-fyrkanten) föres vi tillbaka till den ogudaktige konung Ahabs krönika. Vi får här bevittna Guds genom Elia uttalade straff över kungen och hans släkt. Den avgörande händelsen i Ahabs liv blev justitiemordet på Nabot och rovet av dennes vingård — det för eftervärlden klassiska beteendemönstret för en orättrådig konung, rex injustus. Denna scen har troligen också funnits i Spånga, på någon av väggarna.

Med valvfält nr 9, Ahab och Josafat, pl. 7, har vi kommit till slutet av den förres karriär. Ahab har slutit förbund med Josafat, Juda konung, i syfte att anfälla araméerna. Ängslig för Guds dom tillkallar han profeten Mika, som inför Ahab avger ett väldigt vittnesbörd: "Jag såg Herren sitta på sin tron och himmelens hela härskara stå där hos honom . . . Och Herren sade: 'Vem vill locka Ahab att draga upp mot Ramot i Gilead för att han må falla där?' " För sin orädda profetia kastas Mika i fängelse och de båda kungarna sätter igång anfallet. Ahab såras och dör, sedan han

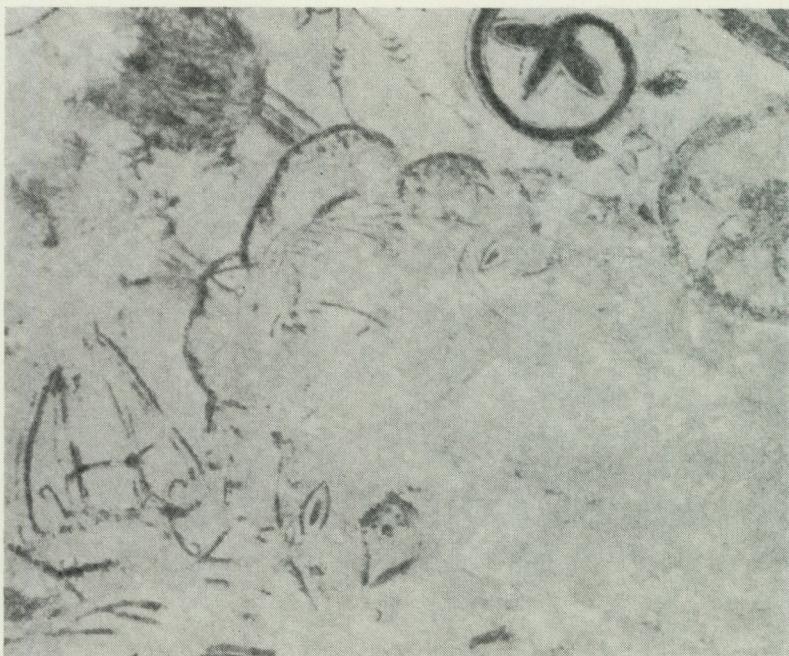

Bild 7. Detalj ur valvält nr 10. Hundarna äter upp Isebel.

hela dagen modigt följt kampen från sin stridsvagn — så som Gustave Doré gripande skildrat i sin illustrerade Bibel, i min ungdom många barns förtjusning.

Plansch 7 visar Mika samtalande med Herren i skyn. Därunder utbreder sig slagfältet. Sida vid sida står de båda konungarna i full rustning med bjällror vid hals och riddarbälte; de stöder sig på sina slagsvärd. I bakgrunden väntar härarna med sina rustningar, fälttecken, lansar och stridshammare. Möjligen har Ahabs död varit framställd på det förstörda partiet till vänster. I träsnittsupplagan av *Biblia pauperum* ser man Mika stående inför Ahab, men i fonden ses denne sitta död i sin stridsvagn samt hur hundarna — enligt profetian — slickar upp hans blod. Kompositionen av valvältets dekoration i *Spånga* med dess parallellism mellan scenerna på jord och i himmel, är ovanligt vacker.

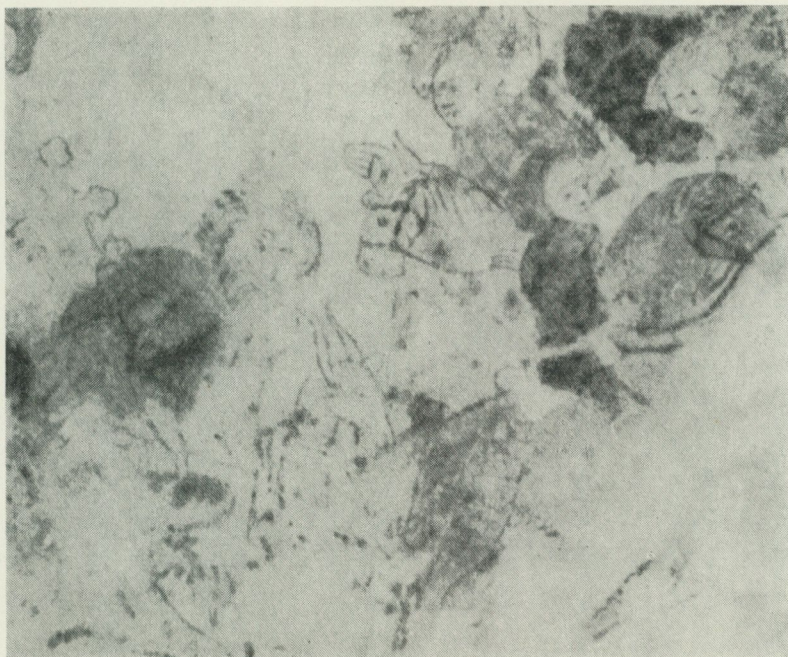

Bild 8. Detalj ur valvfält nr 12. Den borttappade yxan.

Valvfält nr 10, textbild 5. Isebels död. Det är verkligen synd att denna tavla är så förstörd. Den har tvenne kardinalpunkter för förståelsen: tornet, från vilket drottningen kastades ned (*Historia scholastica: iezabel erat in arce turris*), samt de slickande hundarna längst till höger på en trädbevuxen kulle, textbild 7. Man ser ett manligt och ett kvinnligt huvud i tornets fönster och i dörren står en hovman. Den eleganta gestalten i mitten, i helt grön dräkt, barhuvud och med gyllene lockar, bör vara Jehu; den egendomliga figuren vid hans vänstra sida är möjligen att uppfatta som en upprätt stående släpvagn eller en drög (gaffeldrög, spetsig framtill) varmed målaren kanske velat erinra om att drottningen dödades genom att hon överkördes. Såvida det inte är en gödseldrög, alluderande på Elias profetia i kapitlets makabra slutord: "På Jisreels åkerfält skola hundarna äta upp Isebels

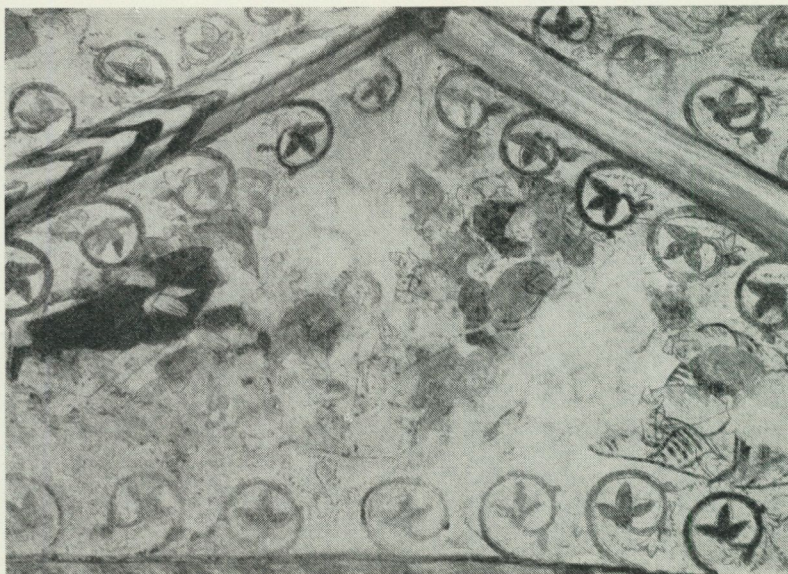

Bild 9. Valvält nr 12. Elisa och den tappade yxan.

kött; och Isebels döda kropp skall ligga såsom gödsel på marken på Jisreels åkerfält, så att ingen skall kunna säga: Detta är Isebel.”

”Så kom nu Jehu till Jisreel. När Isebel fick höra detta, smin-kade hon sig kring ögonen och smyckade sitt huvud och såg ut genom fönstret.” Så följer en häftig dialog som slutar med att Jehu frågar: ”’Vem håller med mig? Vem?’ Då sågo två eller tre hovmän ut, ned på honom. Han sade: ’Störten ned henne.’ Och de störtade ned henne så att hennes blod stänkte på väggen och på hästarna och han körde över henne.” Av Isebel ser man numera intet, utom en hand som sträcker sig upp mot pannan på den främsta hunden, ett av de djur som åt upp Isebels kött så att endast huvudskålen, fötterna och händerna blev kvar.

Man märker här liksom flera gånger tillförne konstnärens oför-måga att klart karakterisera djurarten. Hundarna liknar onekligen hästar utan betsel.

Hur otillförlitligt 1905—06 års restaurering farit fram visar en jämförelse mellan denna scen och textbild 6. Av tilldragelsen

utanför Jisreels murar med Jehus gestalt har blivit Kristus i Getsemane!

Det sista två valvfälten i denna travé är ägnade åt Elisas under.

Valvfält nr 11, pl. 8. Elisa och den sunemitiska kvinnan. "En dag kom Elisa över till Sunem. Där bodde en rik kvinna som nödgade honom att äta hos sig; och så ofta han sedan kom dit över tog han in där och åt." Man ser upptill profeten sittande vid ett dignande bord mellan kvinnan och hennes man. Hon hade ingen son och önskade en sådan, men hennes man var gammal. Elisa spådde att hon skulle få en gosse vilket inträffade efter ett år. Han dog emellertid men återuppväcktes av profeten.

I Spånga ser man nere till höger Elisa sittande med den sunemitiska kvinnans son i famnen. Till vänster står en elegant herre med ett riddarbälte framför Elisa och hans lärjungar. Den förre lyfter sin vänstra hand och fattar med sin högra Elisas vänstra; Elisa gör en pekande rörelse med den högra handen. Scenen framställer möjligen härhövitsmannen Naaman från Damaskus som botades från spetälska av Elisa. När Naaman i sin tacksamhet ville överlämna dyrbara gåvor, avvisades dessa av Elisa, som i stället gav honom två åsnelaster jord på vilken han kunde resa ett altare och där förrätta brännoffer och slaktoffer åt Jahve. Händelsen skildras i kapitlet som kommer efter berättelsen om den sunemitiska kvinnan. Att Elisa räcker fram den vänstra handen till hälsning är anmärkningsvärt. Kanske har målaren härigenom velat markera att Elisa ställde sig avvisande till Naamans skänker?

Valvfält nr 12, textbild 9. Elisa och den tappade yxan. Omedelbart efter undret med Naaman berättas om hur profeten och hans lärjungar gick ned till Jordan för att hämta var sin timmerstock att bygga ett boningshus med. Under arbetet föll ett yxjärn i vattnet. Profeten kastade ned ett stycke trä i floden på platsen ifråga och se — järnet flöt upp.

Det sista valvfältet är huvudsakligen ägnat denna tilldragelse. Elisa står till vänster framför en konung; av gesterna att döma är de inbegripna i en livlig diskussion. Till höger om kungens gestalt ses en man med en stor yxa, huggande; textbild 8. Där bakom skymtar en oxe. Fem andra, av vilka åtminstone fyra beridna,

Bild 10. Kung Ahab och Nabot. Av Back Erik Andersson 1833.
Nordiska museet.

tycks syssla med timmerkörning. En trevlig bild från den svenska lanthushållningen!

Det är emellertid tydligt att den vänstra gruppen utgör en scen för sig, ty kungen har alls intet med yx-undret att göra. I Andra Konungabokens sjätte kapitel, omedelbart efter undret med yxan, berättas det hur Elisa, som på fjärrskådande (avlyss-

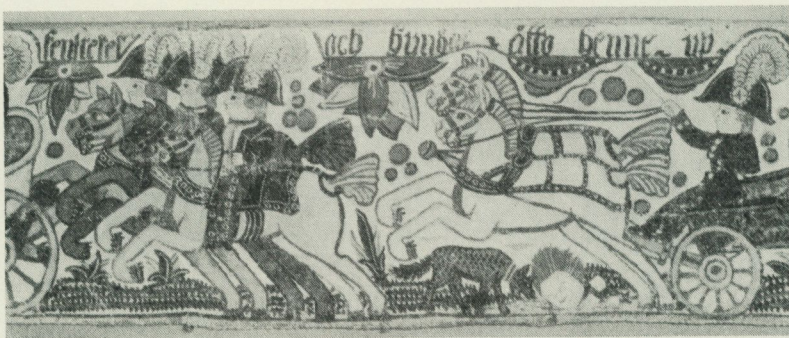

Bild 11. Jehus följe. Hundarna äter upp Isebel. Av Anders Pålsson i Trönninge? I Oktorpsgården på Skansen.

lande) vis följer den arameiske konungen Ben-Hadads fälttågsplaner, uppenbarar dessa för den israelitiska konung Joram, Ahabs son. Denne följer profetens råd och räddar sig. Men då han vill utnyttja Elisas revelationer och hugga ned fienderna, manar profeten honom till ädelmod. Joram lyder. Det är, såsom Johannes Lindblom för mig påpekat, sannolikt just detta mirakel som framställts i scenen med profeten och konungen.

Färgerna hos dessa målningar är starkt utplånade. Man ser dock att koloriten byggt på en motsättning av grönt och rödbrunt (rött?). Mycket gråsvart förekommer, särskilt i profetdräkterna, där det omväxlar med rödbrunt. Av blått finns nästan intet kvar, det torde ha blekts till grått. Det är sålunda numera samma färg på vattnet och marken på pl. 6. I vapenhuset, som dekorerades samtidigt med nu beskrivna målningar, strålar färgerna, beroende på att målningarna här står kvar i det skick de erhöll 1905—06. När Albert Eldh då knackade fram målningarna, kalkerade han av dem, varefter originalen putsades över; till den nya ytan överflyttade han sedan sina kalkeringar. Detta enligt uppgift från Bo Wildenstam.

Vi har följt målaren i tolv valvfält, vi har förvånats över hans absolut monotona ansiktstyper och hans oförmåga att återge djur på ett övertygande vis. Men när det gäller själva kompositionen och den effektiva berättarkraften måste man likväl ge honom

ett ganska högt betyg. Tänk exempelvis på scenerna med Elia i öken, Jerikos vatten renas och Ahab och Josafat. Troheten inför Bibelns berättelse är stor. Antingen har målaren följt en omsorgsfullt utarbetad förlaga, vilket är det sannolikaste, eller också har han arbetat direkt under ledning av en verkligt bibelkunnig person, i detta fall givetvis en präst. I Vendels kyrka, målad 1452, anges sålunda att Johannes Ivan målade, men att prästen Klaus skrev, dvs. svarade för det litterära innehållet.

Profeternas underverk i Spånga utgör valhänta men suggestiva skildringar av ett storslaget epos. Vi följer det med spänning, där det skymtar fram under den diffusa mängden av målningsfragment. Avbildningar gör målningarna ingen riktig rättvisa; blott på platsen och med kikare kan de bli fullt njutbara. Res ut till Spånga, det lönar sig!

Det vore frestande att följa dessa spännande profethistorier i yngre svensk folklig konst, i dalmålningar och i halländska bonader. Något samband med Spånga och dess medeltida traditioner går dock ej att uppvisa. Det är de illustrerade biblarna från 1600- och 1700-talen som i regel utgjort inspirationskällan.

Allmogemålarnas temperament är märkvärdigt växlande. Ahabs och Isebels historia pendlar mellan sirligt sävliga idyller som hos Back Erik Andersson, bild 10, och våldsam epik hos mästaren som målat bonaden bild 11. Man har en känsla av att denne hallänning haft tillräcklig konstnärlig fantasi att självständigt skapa verklig konst.

De följande illustrationerna i djuptryck föreställer:

Pl. 1. Elias offer på Karmel (valvfält nr 1).

Nästa uppslag:

Pl. 2. Baals profeter slaktas (valvfält nr 2).

Pl. 3. Elias i öken (valvfält nr 4).

Därnäst:

Pl. 4. Elisas kallelse (valvfält nr 5).

Pl. 5. Elie himmelfärd (valvfält nr 6 och 7).

Pl. 6. Jerikos vatten renas (valvfält nr 8).

Pl. 7. Ahab och Josafat (valvfält nr 9).

Pl. 8. Elisa och den sunemitiska kvinnan (valvfält nr 11).

